

استفاده‌های اطلاعاتی - امنیتی جریان تکفیر از شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس‌بوک و توئیتر)

جعفر یوسفی^۱
مرتضی روشنی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۹/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۳۰

چکیده

توسعه فناوری به‌ویژه در حوزه اطلاعات و ارتباطات با ویژگی‌های چون هم‌زمانی و بی‌زمانی، منجر به حذف فاصله و کوچک شدن جهان شده است. همین موضوع باعث شده تا گروه‌های فراملی، خود را در سطح جهانی مطرح نموده، این هویت‌های جدید با توسعه و نشر افکار، عقاید و اعمال خود، مخاطبین را در سطح جهانی تحت تأثیر قرار دهند. از جمله جریان‌هایی که به مدد این فضا، بخش قابل توجهی از افکار جهانی را تحت تأثیر اقدامات خود قرار داده است، جریان تکفیری است. این تحقیق برای پاسخ به این سوال «آیا جریان تکفیری در شبکه‌های اجتماعی مجازی فعالیت اطلاعاتی - امنیتی دارد، یا خیر؟» در صورت مثبت بودن پاسخ، این فعالیت‌ها کدام است؟» کارسازی شده است. برای دستیابی به پاسخ سؤال فوق از روش تحلیل محتوا استفاده کرده و با تحلیل ۵۰۰ صفحه از صفحات وابسته به این جریان که بیش از هزار عضو داشتند به صورت تصادفی گردآوری اطلاعات صورت گرفت. یافته‌های تحقیق که با استفاده از نرم افزار NVIVO تحلیل شد، بیانگر آن است که این جریان از شبکه‌های موصوف برای جمع‌آوری آشکار و پنهان اطلاعاتی، جاسوسی، عملیات روانی جهت تأثیرگذاری بر مخاطبان بهره برده، از کارکردهای شبکه نیز در جهت آموزش و گسترش عقاید و... سود جسته است.

کلید واژه‌ها: جریان تکفیری، فعالیت اطلاعاتی - امنیتی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، عملیات روانی

۱- استادیار دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

۲- کارشناسی ارشد - علوم اطلاعات

مقدمه

شبکه‌های اجتماعی مجازی پدیده‌هایی در فضای سایبری‌اند که تمامی جنبه‌های حیات بشری را تحت تأثیر قرار داده‌اند و عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را با انبوهی از فرصت‌ها و تهدیدها مواجه ساخته‌اند، این شبکه‌ها درحالی که قادر به تسهیل ارتباطات بین افراد هستند، هم زمان می‌توانند کارکردهای اقتصادی، امنیتی، اطلاعاتی، آموزشی و... نیز داشته باشند. (روشنی، ۱۳۹۳: ۴).

فضای ایجاد شده به دلیل عدم نیاز به حضور فیزیکی، امکان ساختن هویت‌های مجازی را مطابق با آمال و نیت کاربران فراهم می‌سازد که در بسیاری از موارد با ویژگی‌های حقیقی آن‌ها تفاوت زیادی دارد، اما اهمیت فیس‌بوک به عنوان پر مخاطب‌ترین شبکه اینترنتی اجتماعی جهان از آنجا ناشی می‌شود که اکثر افراد در آن از هویت واقعی خود استفاده می‌کنند (اداره حفا موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۳۹۰: ۴، یعقوبی و روشنی، ۱۳۹۲: ۱۵۳ و روشنی، ۱۳۹۳: ۶)، از دیگر ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی، عمومیت آن است به گونه‌ای که آن را به شهر بی‌در و دروازه‌ای مبدل ساخته که همه کس از دانشمندان و افراد نخبه گرفته تا دزدان و شیادان و کلاه برداران و کسانی که به انواع فساد آلوده‌اند، هر کدام در این شهر مغازه‌ای دارند و... حتی جاسوسان و مفسدان فی‌الارض می‌توانند در این شهر بی‌در و پیکر مبادله اطلاعات کنند و با رموز و اشاراتی بذر توطئه بپاشند. "مکارم شیرازی، ۱۳۹۲) و (مشرق نیوز). ویژگی‌هایی از این دست باعث شده است تا گروه‌های تروریستی از این شبکه‌ها در راستای اهداف خود استفاده کنند (زاهدی، ۱۳۹۳: ۲۹۳، خبرگزاری فارس، ۱۳۹۲، روشنی، ۱۳۹۳: ۴ و مالکی، ۱۳۹۳).

از جمله گروه‌های تروریستی که از بستر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی استفاده فراوانی می‌کند جریان تکفیری داعش است که این گروهک (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳) درحال حاضر دارای صدها صفحه در شبکه‌های اجتماعی مجازی به خصوص فیس بوک است که در راستای اهداف این جریان در حال فعالیت هستند. آنچه در نظر اول ذهن مخاطب را به خود مشغول می‌کند نمایش اقدامات خصمانه و خشونت آمیز این گروهک‌ها در شبکه‌های اجتماعی است که به نظر می‌رسد این فعالیت می‌تواند تأثیری منفی در مخاطبین ایجاد نماید حال آنکه اصرار این گروهک‌ها برای استفاده از این فضا می‌تواند دلایل فراتر از رعب و وحشت را به دنبال داشته باشد. براین اساس هدف اصلی پژوهش پی بردن به کارکردهای اطلاعاتی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی برای گروهک‌های تروریستی تکفیری است که برای دستیابی به آن، سؤال‌های «آیا جریان تکفیری در شبکه‌های اجتماعی مجازی فعالیت اطلاعاتی - امنیتی دارد، یا خیر؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، این فعالیت‌ها کدام است؟» طراحی شده است. برای پاسخگویی به این سؤال‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده، به صورت تصادفی از بین صفحات شبکه اجتماعی فیس بوک

و تویتر، ۵۰۰ صفحه از صفحات وابسته به گروهک‌های فوق که بیش از ۱۰۰۰ عضو داشتند به صورت تصادفی انتخاب گردیده، با استفاده از نرم افزار NVIVO مطالب صفحات تحلیل و برای تعیین مقوله‌ها از دو روش قیاسی و استقرایی استفاده شد و به این ترتیب کاربردهای اطلاعاتی - امنیتی این شبکه‌ها برای جریان افراطی مشخص و در نهایت برای آن یک الگو ارائه گردید.

مفهوم‌شناسی

۱- شبکه اجتماعی مجازی: این اصطلاحی برای توصیف ابزارها و پایگاه‌هایی است که در آن کاربران به وسیله آن اقدام به انتشار مطالب خود می‌کنند. (موسوی‌پور، ۱۳۸۹: ۲۸) این شبکه‌ها سایت یا مجموعه سایتی است که در آن کاربران می‌توانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به طور متقابل به اشتراک بگذارند. (اسدپور، ۱۳۹۲) به عبارت دیگر شبکه‌های اجتماعی مجازی فضاهایی در دنیای مجازی است که برای ارتباط میان افراد مختلف، با سطوح مختلف دسترسی، همانند فضاهای واقعی، به وجود می‌آید و ایجاد ارتباطات جمعی و میان فردی، تشکیل اجتماعات مجازی، اطلاع رسانی، تبادل اطلاعات و نظرات از شناخته شده ترین کارکردهای این فضاها می‌باشد (امینی و انعامی، ۱۳۸۹: ۴۸)، (Scott, 2004: 22) ویژگی شبکه‌های اجتماعی برقراری نوعی رابطه دو یا چند سویه میان کاربران حقیقی یا حقوقی با یکدیگر از طریق تبادل اطلاعات و ایجاد مسیرهای مجازی ارتباطات است. در حالی که در فعالیت رسانه‌ها این موضوع با محدودیت قابل توجهی مواجه می‌باشد. مفهوم شبکه‌های اجتماعی در برگیرنده تمام ساختار شبکه‌ای و فعالیت‌های دیجیتالی اعم از مضامین، مندرجات، محتویات و اقدام‌هایی است که از طریق شبکه‌های دیجیتالی هدایت می‌شود (منفرد، ۱۳۹۰: ۳۹)، (صفوی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۹) این شبکه‌ها از تکرار زیادی برخوردار است که از جمله مهم‌ترین آنها، فیس بوک است. فیس بوک یک سایت شبکه اجتماعی است که در سال ۲۰۰۴ تأسیس شد.

منظور از آن اجزا و خدماتی است که از طریق ۱. وبگاه www.facebook.com و سایر وبگاه‌ها با برند فیس بوک یا برندهای مشترک ۲. پلتفرم ۳. سایر رسانه‌های نرم افزاری، ابزارها یا شبکه‌های که در حال حاضر وجود دارد یا در آینده به وجود خواهد آمد، ارائه می‌شود. (برگرفته از وبگاه فیس بوک www.facebook.com/terms.php، عاملی، ۱۳۸۸)

این شبکه‌ها به خصوص فیس‌بوک به همان اندازه که ابزاری برای مردم است همان‌طور ابزاری برای صاحبان صنایع فرهنگی نیز می‌باشد. در واقع فیس‌بوک با اعتمادی که ایجاد کرده است مردم جهان را در یک شبکه گرد هم آورده، از طریق خود آن‌ها اطلاعات را به دست می‌آورد. (قریبانی و والی، ۱۳۹۰: ۲۹۲)

فیس‌بوک هم در بیان اصول وهم در بیان ارزش‌ها و هم در فضای عمل، تلاش می‌کند که محیطی آزاد را به نمایش بگذارد تا افراد «احساس آزادی» داشته باشند. بدیهی است در چنین محیطی، «خود اظهاری» توسعه می‌یابد و خود اظهاری در هر محیطی، «امکانی قدرتمند» برای اداره کنندگان محسوب می‌شود. (عاملی، ۱۳۸۹: ۳۴۱)

۲- عملیات روانی: مفهوم اساسی عملیات روانی، دست‌کاری عقاید از طریق به‌کارگیری یک یا چند رسانه ارتباطی یا به تعبیر دیگر، ناتوان کردن دشمن برای عمل و عکس‌العمل است (شاه‌محمدی، ۱۳۸۲: ۴۵). به زعم «دائرتی» این نوع از عملیات، استفاده دقیق و طراحی شده از تبلیغات و سایر امکانات به منظور تأثیرگذاری بر افکار، احساسات، تمایلات و رفتار گروه‌های دوست، دشمن و بی‌طرف، برای دستیابی به اهداف ملی است. (حسینی، ۱۳۷۲: ۷) با توجه به این تعریف، عملیات روانی دارای دو بعد است: اول - ماهیت و منطق درونی که عبارت است از تلاش برای تأثیرگذاری بر افکار، احساسات، تمایلات و نهایتاً رفتار، با استفاده از ارتباط اقناعی، دوم - منظور و کاربرد این تأثیرگذاری و تغییر رفتار با توجه به هر دسته از مخاطبان (دوست، دشمن و بی‌طرف) است. (حسینی، ۱۳۹۰: ۳۳) اگر چه عملیات روانی در دوره‌های مختلف دارای فراز و نشیب‌هایی در حوزه مفهومی بوده، لیکن آنچه از ابتدا تا کنون تغییری نکرده، اهداف روانی است که از تعقیب عملیات روانی توسط بازیگران مختلف دنبال شده است. اهداف روانی مقولاتی پیچیده بوده که در لایه‌های زیرین پدیده‌ها می‌باشد؛ بدین صورت که تحول یک «ایده» یا اصلاح یک «نگرش» را مدنظر دارد که به واسطه آن تغییر، بسیاری از رفتارهای بازیگر هدف، متحول می‌شود. (یوسفی، ۱۳۹۳: ۳۴) بر این اساس چه با نگاهی نظامی که سست کردن پایه‌های وفاداری سربازان دشمن و ترغیب آنان به تسلیم را از جمله اقدامات ویژه و ارزشمند - در جنگ - تلقی می‌کند؛ چرا که دشمن از ترک خدمت و فرار سربازان بیشتر آسیب می‌بیند تا از قتل عام شدن آن‌ها (فلاویس و گتیس ریناتس، سال ۳۷۸ میلادی) و چه در رویکرد موسع که به زعم «فولر»، اقداماتی نظیر زایل کردن خرد انسانی، مغشوش کردن هوش انسانی و مضمحل کردن حیات معنوی و اخلاقی یک ملت به وسیله نفوذ در اراده آن‌ها (داق‌رتی، ۱۳۷۷: ۳) را هدف قرار داده، یا نگاه‌هایی که عملیات روانی را به دور از فریب و اغوا و برای اقناع مخاطبین ضروری می‌شمارند، در همگی، هدف تغییر نگرش مخاطب برای تأثیر بر وی به منظور تغییر رفتارش می‌باشد.

۳- جریان‌های تکفیری: برای شناخت تکفیری‌ها باید در ابتدا نگاهی به نحوه شکل‌گیری جریان "سلفی" داشته باشیم. سلفی‌ها از حیث اعتقادی به دیدگاه‌ها، افکار و اندیشه‌های "احمد بن حنبل" (متولد

(۲۴۱)، "احمد بن تیمیه" (متولد ۷۲۸)، "ابن القيم الجوزیه" (متولد ۷۵۱) و "محمد بن عبدالوهاب تمیمی نجدی" (متولد ۱۱۱۵-۱۲۰۶) استناد می‌جویند. سلفیه بعد از "محمد بن عبدالوهاب" به صورت یک تشکل و ساختار سیاسی درآمد. اما دیدگاه‌ها و افکار و اندیشه‌های سلفی‌های وهابی به سرزمین حجاز محدود نشد، بلکه کشورهای دیگر منطقه نیز از این جریان تأثیر پذیرفتند که از جمله این کشورها باید از مصر یاد کرد. این جریان در طول زمان در کشورهای مصر، اردن، افغانستان و... رشد کرده، به فعالیت‌های خود ادامه داد و با حضور القاعده در افغانستان بر فعالیت‌های خود افزود و در سال‌های اخیر شدت فعالیت این جریان را در سوریه و عراق مشاهده می‌کنیم.

تکفیرگرایی و جریان تکفیری پدیده‌ای اجتماعی است که محصول درهم تنیدگی مجموعه تحولات سیاسی و امنیتی منطقه‌ای و محیطی جهان اسلام و تدابیر پنهان نظام سلطه و صهیونیسم بین‌المللی در حدود دو دهه اخیر است. (مزینانی، ۱۳۹۳)

هم اکنون این جریان به یکی از مهم‌ترین عوامل مهم فتنه‌انگیزی در منطقه تبدیل شده است که در لباس دفاع از سنت، عملاً در مسیر منافع غرب و رژیم صهیونیستی گام بر می‌دارد. (مشرق نیوز، ۱۳۹۳) بنا به فرمایش مقام معظم رهبری، "جریان تکفیر، یک جریان مضر و خطرناک در دنیای اسلام است. این جریان تکفیر اگرچه تازه نیست و سابقه‌ی تاریخی دارد، لکن چند سالی است که با نقشه‌های استکبار و با پول برخی از دولت‌های منطقه و با طراحی و نقشه‌کشی سرویس‌های جاسوسی کشورهای استعماری - مثل آمریکا و انگلیس و رژیم صهیونیستی - تجدید حیات کرده است و قوت گرفته است... یک نکته‌ی غیرقابل انکاری وجود دارد، و آن این است که جریان تکفیر و حکومت‌هایی که پشتیبان و حامی آن هستند، کاملاً در جهت نیت استکبار و صهیونیسم دارند حرکت می‌کنند؛ کار آن‌ها در جهت هدف‌های آمریکا و دولت‌های استعماری اروپا و رژیم اشغالگر صهیونیستی است؛ شواهدی این معنا را قطعی می‌کند. جریان تکفیر ظاهر اسلامی دارد اما عملاً در خدمت جریان‌های استعماری و استکباری و سیاسی بزرگی است که علیه دنیای اسلام دارند کار می‌کنند." (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در کنگره‌ی جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام ۱۳۹۳/۹/۴)

۴- رویداد: اغلب پیام‌های تبلیغاتی نیازمند وقوع رویدادی است تا از آن به عنوان دستاویز بهره گرفته، با جلب توجه مخاطبان، ذهنشان را درگیر موضوع مورد بحث کنند. رویدادها در این تحقیق، اتفاقات و حوادثی است که جریان تکفیر با خلق آن برای تحت تأثیر قرار دادن مخاطبان و ایجاد ترس و وحشت در آنها برای دستیابی به اهداف از پیش طراحی شده خود سود می‌جوید.

۵- جمع‌آوری اطلاعات: کسب اخبار و اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع مختلف را جمع‌آوری گویند و به عبارت دیگر علم و هنر مجموعه اقدامات لازم به منظور کسب اخبار و اطلاعات مورد نیاز در اهداف مورد نظر به منظور اشراف اطلاعاتی را جمع‌آوری گویند. (جمشیدیان ۱۳۹۳: ۱۸) در حالت کلی به دو روش آشکار و پنهان تقسیم می‌شود.

هدایت منابع و جمع‌آوری اطلاعات از طریق آن‌ها، اطلاعات انسانی می‌باشد. اطلاعات انسانی به تمامی اطلاعاتی که به‌طور مستقیم از منابع انسانی به‌دست آمده است اطلاق می‌شود. (آستانا و نیرمال: ۱۳۸۸، ۴۰)

۶- جاسوسی: در اصطلاح، جاسوسی به فعالیتی اطلاق می‌شود که شخصی در پوشش‌های متقلبانه یا مخفیانه و به نفع دشمن درصدد تفحص و تجسس پیرامون اسرار، یا تحصیل اطلاعات یا اشیاء یا سایر مدارک و اسناد مربوط به استعداد و توانایی‌های نظامی، اقتصادی و فرهنگی یک کشور و انعکاس آن به کشور دشمن باشد. (ولید: ۱۳۷۱، ۱۱۲ و ۱۱۳)

خاستگاه نظری تحقیق

علیرغم جدیدتر بودن مباحث سایبری نسبت به بسیاری از علوم، به دلیل سرعت زیاد تحولات، در این حوزه علمی، پیشرفت‌های شایانی به دست آمده است. همین امر باعث شده تا اندیشمندان متعددی به موضوعات مربوط به این حوزه بپردازند. به دلیل ماهیت علمی، این حوزه از خاستگاه‌های نظری متعددی برخوردار است به گونه‌ای که با بررسی نظریات و آراء مربوط به مطالعات میان رشته‌ای^۱ (خورسندی طاسکوه ۱۳۸۷: ۵۸-۵۵) به راحتی می‌توان اذعان نمود که این حوزه علمی و مطالعات مربوط به آن در قالب مطالعات چند رشته‌ای قرار دارد. علم روانشناسی، علوم ارتباطات، علم جامعه‌شناسی، علم زبان‌شناسی، کامپیوتر، فیزیک و ... از جمله دانش‌هایی است که زیر ساخت‌های نظری این رشته از علم را تشکیل می‌دهد. شبکه‌های اجتماعی نیز از آن حیث که نوعی ارتباط تلقی می‌شود در این فضا جایگاه قابل توجهی را به خود اختصاص داده است و هرکدام از علمی که به بخشی از آن اشاره گردید دارای نظریه‌های متعددی می‌باشد که به نوعی نیز در خصوص شبکه‌های اجتماعی قابل بهره‌برداری است. به عنوان مثال در روانشناسی اجتماعی؛ نظریه‌های هماهنگی شناختی، شامل تعادل، تقارن، همخوانی، ناهمخوانی، قضاوت اجتماعی، ناهماهنگی شناختی و نظریه‌های اقتناع، شامل تلقیح، تزریق، یادگیری، سازگاری، درگیری پایین، شرطی شدن کلاسیک. در علوم ارتباطات، نظریه‌های ماریپیچ سکوت، استفاده و خشنودی، برجسته سازی،

گلوله جادویی، دو یا چند مرحله ای، پردازش دوگانه، کاشت، نظریه اطلاعات، جهانی شدن، دو فضای یا دو جهانی شدن، شبکه‌ای شدن و الگوهای آژگود، شرام، نیوکامب، الگوی وستلی - مک لین و ... تأمل در نظریه‌هایی که مطرح شد بیانگر آن است که هر کدام از این نظریات به تنهایی و به طور کامل و جامع تبیین کننده بُعد نظری موضوع این مقاله نمی باشد و برخی جنبه‌های مربوط به اقدامات و بهره‌برداری گروهک‌های تروریستی تکفیری از شبکه‌های اجتماعی را پوشش نمی دهد. لذا بایستی ترکیبی از نظریات و برخی مؤلفه‌های مربوط به آن را به کار گرفت. البته این امر شاید ایراد تلقی نگردد؛ زیرا از آنجایی که ویژگی معرفت علمی، جزئی نگری است، هر الگوی علمی که می‌خواهد تئوری‌ها و فرضیاتی قابل آزمون ارائه دهد، ناگزیر از ساده سازی پدیده ی مورد مطالعه، و تأکید بر برخی جنبه‌ها و نادیده گرفتن برخی دیگر است. با این حساب اغلب این نظریات، عموماً مکمل یکدیگر است، چون هر یک از زاویه‌ای به موضوع پرداخته، بُعدی از آن را روشن ساخته است.

با این توصیف علیرغم وجود الگوهای متعدد در خصوص ابعاد مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی، از آنجایی که موضوع این مقاله ارتباط نزدیک تری با علم ارتباطات دارد، به همین دلیل در تبیین نظری مقاله از برخی نظریات این حوزه علمی که توانایی تبیین کنندگی بیشتری دارد استفاده شده است.

۱- الگوی لاسول: الگو گونه ارتباطی لاسول که در پنج عبارت کوتاه چه کسی؟ چه می‌گوید؟ در چه مسیری؟ به چه کسی؟ با چه تأثیری؟ خلاصه شده است (محسنیان راد، ۱۳۷۸: ۳۷۷) به پنج رکن ارتباط- منبع، پیام، رسانه، مخاطب و تأثیر- اشاره دارد. اهمیت الگو لاسول نه در کارآمدی تبیین ارتباط، بلکه در طرح و پیشنهاد عناصری است که در هر الگوی ارتباطی به گونه‌ای مشارکت دارند (حکیم آرا، ۱۳۸۴: ۲۰۷-۲۰۶) این پنج عامل به عنوان ارکان ارتباط در این مقاله، نیز مطرح می‌باشد.

۲- الگوی ارتباط اقناعی: عملیات روانی برای شکل دهی به هدف مورد نظر، مستلزم داشتن برنامه‌ای با اجزایی شامل، رویداد، فضای ارتباطی، مخاطب و محیط است. در واقع برنامه با ترکیب عناصر مطرح شده، محتوای ارتباط اقناعی را ساماندهی می‌کند که اغلب به صورت روایتی دستکاری شده از رویداد مورد دستاویز ظاهر می‌شود. این روایت، باید بتواند تصویر یا تصویرهایی از رویداد را (منطبق با تم تبلیغاتی مورد پیگیری) ساخته و به مخاطبانی معین ارائه دهد، به گونه‌ای که با شکل‌گیری حالت شناختی و هیجانی مناسب در آن‌ها، برای انجام رفتارهایی که در نهایت، تأمین‌کننده‌ی هدف نهایی حریف است، آماده شوند (حسینی، ۱۳۹۰: ۵۰۲). الگو ارتباط اقناعی نیز از آن جهت که با رویکرد عملیات روانی طراحی گردیده است از

قابلیت بالایی در تبیین موضوع این مقاله برخوردار است بویژه که در این الگو به محیط، مقاصد روانی، اهداف رفتاری و هدف نهایی توجه شده است.

۳- نظریه جهانی شدن: جهانی شدن (Chaucil, ۲۰۰۰: ۴۲۷)، (Held, ۱۹۹۹: ۱۲)، (Castelle, ۱۹۹۸: ۳۸)

همان‌گونه که «آنتونی مک گرو»، به‌درستی بیان کرده است؛ افزایش شمار پیوندها، ارتباطات متقابل است که فراتر از دولت‌ها و در نتیجه فراتر از جوامع دامن می‌گستراند و نظام جدید جهانی را می‌سازد. این فرایندی است که از طریق آن، حوادث، تصمیمات و فعالیت‌های یک بخش از جهان می‌تواند نتایج مهمی برای افراد و جوامع در بخش‌های بسیار دور کره زمین داشته باشد. (ویلیامز، ۱۳۷۹: ۱۳۷) این نظریه از آن جهت در تبیین نظری موضوع این مقاله دارای اهمیت است که تصویرسازی انجام شده توسط گروهک‌های تکفیری که بخش قابل توجه آن در قالب شبکه‌های اجتماعی کارسازی گردیده است یا تصویرهایی که از اقدامات این گروه‌ها توسط ناظران تهیه شده، در صفحات اجتماعی به نمایش گذاشته می‌شود، باعث شده تا این پدیده و تأثیر و تأثرات امنیتی آن از قالب محلی و منطقه‌ای خارج و به یک موضوع مهم سیاست و روابط بین الملل تبدیل شود.

۴- نظریه دو فضایی یا دو جهانی شدن: این پارادایم (عاملی، ۱۳۸۲ - الف، ۷۰؛ ۱۳۸۲ - ب: ۱۴۳؛

۱۳۸۳ - الف، ۱۰؛ ۲۰۰۴، ۶۷) می‌کوشد، تغییر در واقعیت‌های جهان امروز که منجر به ظهور «واقعیت مجازی» در کنار «واقعیت فیزیکی» به عبارتی «دو واقعیتی شدن جهان» شده است، را تبیین کند. در واقع درون این دو جهان که مانند دوقلوهای به هم چسبیده در تعامل با یکدیگر هستند، استمرار حیات اجتماعی آن‌ها بدون دیگری ممکن نیست، دو واقعیت در جریان است که یکی «واقعیت طبیعی» و دیگری «واقعیت مجازی» است. (عاملی، ۱۳۸۲: ۱۴۵). در حالی جهان اول با صنایع حمل و نقل پر سرعت کوچک شده (عاملی، ۱۳۸۲: ۱۶۸) که در جهان دوم با ویژگی‌های بی‌مکانی و فرازمانی (عاملی، ۱۳۸۳: ۵۵) از محدودیت قوانین متکی بر دولت - ملت‌ها فارغ گشته است. (عاملی، ۱۳۸۷؛ ۱۳۸۹ ب) صحنه تحولات میدانی و تعامل آن با فضای مجازی و استفاده اطلاعاتی گروهک‌های تروریستی تکفیری از هر دو فضا برای توسعه و پیشبرد اهدافشان و نیز تأثیرات ناخواسته ناشی از این دو فضایی شدن که گروهک‌های تکفیری با آن مواجه هستند از جمله عوامل مطلوبیت این نظریه و قابلیت توجیه استفاده از آن در خصوص موضوع این مقاله می‌باشد.

البته به این نکته بایستی اذعان کرد که اگر چه شبکه‌های اجتماعی و تعاملات درون آن در قالب نظریات مطرح شده به دلیل آنکه نوعی ارتباط هستند قابل طرح می‌باشد؛ ولی از این نکته نباید غافل شد

که یک تفاوت اساسی میان این نظریات با موضوع پرداخته شده در این مقاله وجود دارد و آن اینکه اقدامات گروه‌های تکفیری که مورد تأکید این پژوهش است، نوعی فعالیت اطلاعاتی است که نیت اطلاعاتی بازیگر در آن نقش مهمی داشته، ارتباط را از حالت ساده آن خارج می‌کند.

برخورد دوگانه جریان تکفیر با فناوری‌های ارتباطی

برخورد دوگانه گروه‌های تروریستی با رسانه‌ها و اساساً فناوری از دیگر موضوعات قابل توجه است. این گروه‌ها با استفاده از نظرات برخی مفتی‌های وهابی و فتاوی غیر عقلایی و متحجرانه آنها نقش مهمی در تخریب چهره اسلام بر عهده دارند. از جمله این اعمال می‌توان به دار زدن و تیرباران کردن تلویزیون در افغانستان به هنگام اشغال توسط طالبان اشاره کرد یا یکی از گروه‌های تروریستی، تعداد زیادی از جوانان عراقی را تنها به بهانه استفاده از اینترنت و مشاهده بازی‌های جام جهانی در تلویزیون به کام مرگ فرستاد. (باشگاه خبرنگاران، ۱۳۹۳) این در حالی است که این جریان بسیاری از شبکه‌های اجتماعی، تلویزیونی ماهواره‌ای وابسته به جریانان سلفی، قومیتی و بعثی در عراق را به استخدام خود درآورد، در راستای تبلیغ مواضع و اقدامات تروریستی به فعالیت می‌پردازند. یا گروهک تروریستی بوکو حرام^۱ در نیجریه با استفاده گسترده، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی همچون توئیتر، فیس بوک، وی چت و وایبر را در راستای منافع خود به کار گرفته است. جریان تکفیر، علیرغم مخالفت با فناوری خود را برای استفاده از این ابزار مهیا کرده است، به گونه‌ای که ویدئوهای تبلیغاتی حرفه‌ای با کیفیت بالا و به صورت چند رسانه‌ای تولید می‌کند که متناسب با سناریوهای تبلیغاتی در جهت نشان دادن چهره مثبت (کلیپ برف بازی اعضای داعش، غذا دادن به حیوانات، یابیان اینکه ما هم مثل سایرین خانواده داریم) یا چهره منفی (کلیپ‌های آدم کشی، بریدن سر، بازی فوتبال با سربریده شده و...) طراحی شده، شامل پیام‌های زیرکانه‌ای در جهت جلب نیرو، تأمین منابع مالی، جلب عقیده (طاهرآبادی، ۱۳۹۳: ۱۵۸-۱۵۴) یا تولید وحشت می‌باشد. «پروفیسور کوری دابر» استاد ارتباطات دانشگاه نورت کارولینا در این خصوص معتقد است؛ این تصاویر و اخبار تا اندازه‌ای حرفه‌ای تهیه شده است که تحلیل‌گران از پیچیدگی و کارآیی آن شگفت‌زده می‌گردند. (طاهرآبادی، ۱۳۹۳: ۱۵۹)

۱- بوکو حرام به زبان هوسه به معنی تحصیل غربی، حرام است با نام رسمی (به عربی: جماعة أهل السنة للدعوة والجهاد) یک گروه مسلح و تندرو اسلامی در کشور نیجریه است که خواستار تعطیلی تمامی مدارس نوین و تحمیل قانون شریعت بر تمامی ۳۶ ایالت نیجریه است.

حضور جریان‌های تکفیری در شبکه‌های اجتماعی مجازی

دست‌های تفرقه افکن میان شیعه و سنی به سرویس‌های جاسوسی دشمنان اسلام می‌رسد... نه تشیعی که با Mi6 ارتباط دارد شیعه است و نه تسنی که مزدور آمریکا باشد سنی است بلکه هر دو ضد اسلامند. (مقام معظم رهبری ۹۳/۱۰/۱۹)

همان‌گونه که مقام معظم رهبری بیان کرده اند، غرب برای تداوم سیطره خود همواره به دیگری نیاز داشته، در این دوران گروه‌های تکفیری مثل داعش این نقش را بر عهده دارند. آمریکا در دهه‌های اخیر گروه‌های مسلح با دیدگاه‌های تکفیری را به عنوان ابزار اجرایی اصلی، وارد سیاست‌های راهبردی خود کرده (مالکی، ۱۳۹۳) به گونه‌ای که هیلاری کلینتون وزیر خارجه اول دولت اوباما؛ به جریان سازی افراطی و شکل دهی به داعش توسط سازمان‌های جاسوسی آمریکا، اسرائیل و انگلیس اشاره کرد. وی همچنین اعلام کرد «من به ۱۱۲ کشور جهان سفر کرده بودم و با برخی از دوستان این توافق حاصل شد تا به محض اعلام تأسیس داعش، این گروه به رسمیت شناخته شود». در کنار این جریان سازی و به منظور تحریک احساسات گروه‌های مختلف اسلامی این سرویس‌ها همچنین اقدام به شکل دهی جریان‌های شیعی افراطی نیز نموده اند. این جریانات که با امکانات سرویس‌های اطلاعاتی غربی بویژه Mi6 شکل گرفته است و اغلب دارای پایگاه‌های رسانه‌ای در انگلیس هستند، اقدام به تولید ادبیات بر علیه اهل سنت می‌نمایند که هدف اصلی از آن ایجاد اختلاف و تفرقه در بین مسلمانان و درگیر شدن ایشان به خودشان می‌باشد. نمونه‌های آن را امروزه در نقاط مختلف جهان بویژه در منطقه خاورمیانه شاهد هستیم. از این رو بخشی از حوزه تقابلی این جریان‌های به ظاهر اسلامی در شبکه‌های مجازی سازمان دهی می‌شود و گروهک‌های تکفیری نیز از همین طریق اقدام به تولید محتوای خشونت آمیز می‌نمایند، این در حالی است که شبکه‌های اجتماعی در اساس نامه‌های خود، ملزم به حذف اکانت‌های انتشار دهنده خشونت هستند (وبگاه فیس‌بوک، ۲۰۰۶ و بگاه توئیتر) ولی علیرغم این قانون، گروهک داعش با ایجاد حساب‌های مختلف کاربری که گاهی از یک حساب کاربری مادر تغذیه می‌شود، فعالیت گسترده‌ای را در جهت به نمایش گذاشتن اقدامات خشن خود ایجاد نموده است. انتشار گسترده اعدام‌های دسته جمعی، بریدن سرهای مردم ساکن در مناطق تحت اشغال یا سربازان اسیر شده، خوردن اعضای آنان و ... (صفحات مربوط به گروه‌های داعش، النصره و... در توئیتر و فیس‌بوک، ۱۳۹۳) از جمله این اقدامات است. به عنوان نمونه فعالیت گروهک داعش در شبکه‌های اجتماعی در حوادث عراق به قدری بود که به دلیل جلوگیری از گسترش عملیات روانی "داعش" و به وقوع پیوستن تبلیغات گسترده سرویس‌های امنیتی بیگانه؛ کلیه شبکه‌های اجتماعی و نرم افزارهای ارتباطی تعاملی در عراق فیلتر شد. (وبگاه اطلاع‌رسانی دولت عراق، ۲۰۰۱۴) حال آن که این شبکه‌ها همواره مقید به حذف

اکانت‌های تبلیغاتی مسلمانانی هستند که بدون هیچ گونه خشونت‌ی به تبلیغ اسلام مشغول می‌باشند یا اعتراض به هولوکاست، توهین به اسرائیل، فعالیت علیه اسرائیل و مواردی از این دست از جمله فعالیت‌هایی است که بلافاصله صفحه مربوطه حذف می‌گردد. برای نمونه می‌توان به حذف برخی از صفحات حزب الله لبنان، حماس و... اشاره نمود (روشنی، ۱۳۹۳: ۹۸) البته مدیریت شبکه‌های اجتماعی پس از انتشار گسترده این ویدئوها و تاثیر پذیرفتن مخاطب از آن، برای فرار از عکس‌العمل‌ها و انتقادهای مخاطبان، اقدام به حذف این ویدئوها از روی سایت‌های خود می‌کنند.

جدول ۱- آدرس برخی پایگاه‌های اطلاعاتی و صفحات تعدادی از گروه‌های تکفیری در فضای مجازی

ردیف	نام گروه	آدرس سایت، توئیتر، فیس بوک	توضیحات
۱	معرفی القاعده	twitter.com/alqaeda	
۲	الدولة الاسلامیة فی العراق و الشام (داعش)	own0.com.iraqislami https://twitter.com/Minbar_s https://twitter.com/Syriapressrev	مدیر/کشور میزبان و پشتیبان: داعش
۳	آدرس توئیتر ولایت نینوی عراق	https://twitter.com/Nynwa_news	(دولت اسلامی در عراق و شام)
۴	آدرس توئیتر ولایت کرکوک	https://twitter.com/Kirkuk_ISIS7	توضیحات: انجمن
۵	آدرس توئیتر ولایت برکه	https://twitter.com/albaraka_news	خبری، اطلاع‌رسانی
۶	آدرس توئیتر ولایت رقه	https://twitter.com/raqqaa	بیانیه‌ها، دستورات، ...
۷	آدرس توئیتر ولایت نینوی عراق	https://twitter.com/Nynwa_news	داعش
۸	آدرس توئیتر موسسه توحید	https://twitter.com/altwheb	
۹	آدرس توئیتر مرکز اطلاع‌رسانی عایشه	https://twitter.com/MarkazAisha	
۱۰	وكالة انباء الاسلامیة - حق (دعوة الحق)	ar-ar.facebook.com/dawaalhq1 /http://www.dawaalhq.com	مدیر/کشور میزبان و پشتیبان: خبرگزاری دعوة الحق توضیحات: اخبار داعش در عراق و گروه‌های القاعده در سوریه
۱۱	الإسلامیون	آدرس سایت: islamion.com.www https://www.facebook.com/N.Islamioon.NEWS https://twitter.com/islamioon https://www.youtube.com/islamion1 http://plus.google.com/+Islamion	مدیر/کشور میزبان و پشتیبان: توضیحات: اخبار سلفی‌ها، احزاب و گروه‌های القاعده و بقول وهابی‌ها مجاهدین تمامی دنیا

مدیر/کشور میزبان و پشتیبان : گروه القاعده گروه مبارزان سلفی النصره سوریه توضیحات : اخبار گروه‌های مخالف نظام بشار اسد	www.inbaa.com ar-ar.facebook.com/inbaanews https://twitter.com/JabhtAnNusrah ahraralsham.net	جبهه النصره	۱۲
مدیر/کشور میزبان و پشتیبان : مخالفان ضد نظام سوریه توضیحات : اخبار جنگ‌ها و حوادث اتفاق افتاده بین رژیم اسد و گروه‌های مخالف نظام	http://documents.sy/index.php?lang=ar http://www.facebook.com/documents.sy https://twitter.com/#!/documentsy http://www.youtube.com/user/Syriandocuments2000	المركز السوري للتوثيق	۱۳

یافته‌های تحقیق

تحلیل محتوای حجم نمونه تحقیق در شبکه‌های اجتماعی فیس بوک و توئیتر که برای تعیین مقوله‌های اصلی و فرعی آن از روش استقرایی و با هدف مشخص نمودن فعالیت‌های اطلاعاتی- امنیتی گروهک‌های جریان تکفیر در شبکه‌های اجتماعی مجازی و با بهره‌گیری از عقل و منطق و با استفاده از نرم افزار NVIVO مورد بررسی قرار گرفته، حکایت از فعالیت‌های گسترده این جریان دارد که در ادامه به این فعالیت‌ها اشاره می‌شود:

الف) استفاده اطلاعاتی - امنیتی از شبکه‌ها

۱- جمع‌آوری اخبار و اطلاعات:

فرایند اطلاعات به حل کردن پازل شبیه است؛ البته پازلی که برخی از تکه‌های آن وجود ندارد. گاهی اوقات، وجود همین تکه‌هایی که در دسترس نیست برای درک آنچه پازل ارایه می‌کند ضروری است. بنابر این هدف، جمع‌آوری حداکثر تعداد ممکن از تکه‌های پازل- ترجیحاً مهم‌ترین تکه‌ها - می‌باشد تا تحلیل‌گران بتوانند حدسیات و ارزیابی‌های کاملاً آگاهانه‌ای در مورد تصویر نهایی پازل ارایه کنند (Lahneman, 2011). جمع‌آوری قطعات این پازل از راه‌های مختلف انجام می‌شود؛ از جمله این روش‌ها، جمع‌آوری آشکار و پنهان است.

- جمع‌آوری آشکار توسط جریان تکفیری: مصاحبه با پناهندگان، بازجویی از اسرای جنگ، مشاهده نیروهای مستقر در خط مقدم یا گشت‌زنی‌های شناسایی در زمان جنگ، مسافران و دانشمندان و بازرگانانی که از یک کارخانه یا مؤسسه تحقیقاتی خارجی بازدید می‌کنند، ممکن است اطلاعاتی را جمع‌آوری کنند که گرچه به وسیله قدرت خارجی طبقه‌بندی نشده است، اما برای مقاصد اطلاعاتی بسیار ارزشمند و حساس است. (ترورنویت، ۱۳۷۹: ۲۷) این نوع از اقدام که از آن به جمع‌آوری آشکار یاد می‌شود، در قالب ابزار رسانه ای، بویژه رسانه‌های تعاملی به میزان زیادی وجود دارد به نحوی که امروزه کارشناسان اطلاعاتی بر این باورند که بخش اعظم اطلاعات جمع‌آوری شده توسط سرویس‌های اطلاعاتی از طریق منابع آشکار، مانند کتاب‌ها، رساله‌ها، مقالات و رسانه‌های گوناگون قابل دستیابی است. این اطلاعات در چارچوب شبکه‌های اجتماعی نیز به صورت آشکار وجود داشته، ممکن است افراد بدون قصد و نیت خاص یا با هدف مشخص، در قالب فعالیت‌های اجتماعی و عمومی خود مطالبی را در این صفحات به نمایش بگذارند. این داده‌ها از میان صفحات مخالفین و طرفداران، صفحات مربوط به افراد و جریان‌های حاضر در صحنه عملیات و همچنین سایر صفحاتی که داده‌هایی را در خصوص جریان تکفیر به نمایش می‌گذارد، بدست می‌آید و می‌تواند حاوی اطلاعات مختلفی در خصوص منطقه درگیری، نقل و انتقال نیروهای مخالف تکفیر و... باشد. این داده‌ها توسط مأمورین جمع‌آوری گروهک‌های تکفیری گردآوری شده، سپس تجزیه و تحلیل می‌شود. در بسیاری از مواقع از این منبع، اطلاعات با ارزشی به دست می‌آید.

- جمع‌آوری پنهان توسط گروهک‌های تکفیری: جمع‌آوری پنهان نیز از دیگر مأموریت‌های اطلاعاتی است. این نوع از جمع‌آوری که از طریق منابع انسانی یا جاسوسی به دست می‌آید، به حدی دارای اهمیت است که اصطلاح اطلاعات با آن مترادف تلقی می‌شود و اساس آن شناسایی و استخدام افرادی است که به اطلاعات مهم دسترسی دارند و به دلایلی مایلند آن را در اختیار مأموران سازمان اطلاعاتی استخدام کننده قرار دهند (شولسکی، ۱۳۸۱: ۳۶). این نوع از جمع‌آوری با استفاده از منابع خاص و بصورت محرمانه و با هدایت منبع توسط افسر اطلاعاتی انجام می‌شود و مستلزم کار حرفه‌ای است. امروزه به مدد توسعه فناوری‌های ارتباطی، هزینه‌های سنگین مادی و معنوی این فعالیت کاهش چشمگیری یافته، ریسک آن به میزان زیادی پایین آمده است. در این راستا بخش قابل توجهی از جمع‌آوری اطلاعات پنهان این گروهک‌ها در صفحات شبکه‌های اجتماعی رقم می‌خورد، و با بهره‌گیری از منابع آگاه، منابع ناآگاه، تخلیه اطلاعاتی

۱- منابع آگاه، افرادی هستند که در استخدام اطلاعات گروهک‌های تکفیری قرار دارند یا به صورت داوطلبانه با این جریان همکاری اطلاعاتی دارند.

۲- منابع نا آگاه افرادی هستند که از همکاری خود با تکفیری‌ها اطلاع ندارند، معمولاً این افراد در قالب دوستی و... اطلاعاتی را که از آنها درخواست می‌شود را تهیه کرده، بدون اطلاع از نتایج کارشان آن را در اختیار افراد سرویس قرار می‌دهند.

افراد فعال در شبکه‌ها و همچنین بهره‌گیری از صفحات پوششی^۱ اقدام به جمع‌آوری اطلاعات مد نظر خود می‌کنند. عوامل اطلاعاتی تکفیری از طریق این رسانه‌ها منابع خود را هدایت کرده، اطلاعات جمع‌آوری شده توسط آنان را اخذ می‌نمایند. از دیگر شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات پنهان توسط این جریان می‌توان به بهره‌گیری از احساسات کاربران و آماده کردن ایشان برای جاسوسی و مهندسی اجتماعی^۲، اشاره کرد. این جریان همچنین برای جمع‌آوری اطلاعات پنهان، از جنس مخالف سود می‌برد. برای این منظور به همکارانشان پیشنهاد جهاد نکاح داده یا قول اعطای زنان ایزدی به عنوان کنیز به کسانی را می‌دهند که اطلاعات خود را در اختیار گروهک قرار دهند و با این روش‌ها سعی می‌کنند، افراد در صحنه عملیات را جذب و از طریق آنها اخبار و اطلاعات مد نظر خود را جمع‌آوری نمایند.

در چارچوب مأموریت پیش گفته، شبکه‌های اجتماعی مانند فیس بوک به عنوان اتاق عملیات گروهک‌های تروریستی عمل می‌کنند. به عنوان نمونه، برخی از کمیته‌های هماهنگی سوری، در میدان جغرافیایی نبرد اقدام به جمع‌آوری و دادن آخرین و جدیدترین اطلاعات و اخبار مربوط به تحرکات ارتش در مناطق مختلف این کشور کرده، آن را از طریق شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در اختیار گروهک‌های تروریستی قرار می‌دادند تا پیش از انجام عملیات‌های مورد نظرشان علیه ارتش سوریه از آن استفاده کنند (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۱، سایت آزادنگار، ۱۳۹۱ و دلفانی، ۱۳۹۱).

۱- صفحاتی که به ظاهر وابستگی به جریان تکفیری ندارد ولی عناصر این گروهک‌ها به صورت مستقیم و غیر مستقیم سعی در ترغیب افراد برای تکمیل و ارائه اطلاعات دارند و از این طریق اطلاعات جمع‌آوری می‌کنند.
 ۲- مهندسی اجتماعی یعنی بازیگر خوب بودن و دانستن این که چگونه می‌توان اطلاعات را به رایگان به دست آورد و به عبارتی مهندسی اجتماعی به واداشتن فرد به انجام کاری که ممکن است بیشترین منافع هدف مورد نظر را تأمین کند اطلاق می‌شود. این کار می‌تواند کسب اطلاعات، دسترسی به هدف یا واداشتن یک فرد به انجام کاری خاص باشد، در مهندسی اجتماعی سعی می‌شود، با بهره‌گیری از ویژگی‌های شخصی، علائق، نیازها و... فرد را جلب کنند.

جدول ۲- مقوله‌های فرعی جمع‌آوری اطلاعات

ردیف	مقوله‌های فرعی	توضیحات
۱	جمع‌آوری آشکار	صفحات مخالفین
		صفحات طرفدار
		صفحات افراد حاضر در صحنه
		سایر صفحات
۲	جمع‌آوری پنهان	این جریان با استفاده از منابع اطلاعات خود و افرادی ناآگاه و تخلیه اطلاعاتی برخی از کاربران اقدام به جمع‌آوری اطلاعات به صورت مخفی و پنهان نمود
		منابع آگاه
		منابع ناآگاه
		تخلیه اطلاعاتی
جاسوسی		از قبیل صفحات پوششی و ...
		جذب افراد در صحنه
		استفاده از مهندسی اجتماعی
		استفاده از جنس مخالف
		استفاده از افراد تندرو

۲- استفاده از کارکردهای شبکه مجازی

شبکه‌های اجتماعی مجازی کارکردهای مختلفی، از قبیل آموزشی، ارتباطی، سیاسی و فرهنگی و... دارند که کاربران بسته به نیاز و اهداف خود از آن بهره‌برداری می‌کنند. جریان تکفیر با استفاده از تیم رسانه‌ای حرفه‌ای خود از این کارکردها بهره‌بردار می‌برد. در حوزه آموزش، تکفیری‌ها موضوعات متعددی را مد نظر قرار داده‌اند که از جمله این موارد می‌توان به آموزش شیوه‌های مختلف جمع‌آوری اطلاعات، بمب‌گذاری (نحوه ساخت، جاگذاری و...)، ترور (شیوه‌ها، شناسایی و نزدیک شدن به هدف و...) اشاره کرد. علاوه بر این یکی از اقدامات گسترده آموزشی جریان تکفیر در راستای ترویج و تبلیغ افکار و عقاید گروهک و در نتیجه جذب افراد به آنان، از طریق درج اطلاعات، نمایش فیلم یا هدایت کاربر به سمت پایگاه‌های اطلاعاتی مرتبط با عقایدشان می‌باشد. در راستای کارکرد ارتباطی شبکه نیز، ارتباط و تماس با جاسوسان، هماهنگی بین تیم‌های عملیاتی، اعلام عملیات، هدایت جاسوسان وابسته و... از این طریق انجام می‌پذیرد. در حوزه سیاسی و فرهنگی نیز با پخش فیلم‌های کشتار غیر نظامیان، قتل نظامیان، نمایش انفجارات و عملیات‌های انتحاری (طاهرآبادی، ۱۳۹۳: ۱۵۴) و به تصویر کشیدن فیلم‌های پیروزی و اشغال مناطق و درج اخبار، فتاوا و اندیشه‌های سران و رهبران

دینی خود سعی در پیاده سازی اهداف طراحی شده دارند که از جمله این موارد می‌توان به شیعه هراسی، فعالیت علیه نظام‌های سیاسی، گسترش عقاید، تبلیغ و جذب نیرو و... اشاره کرد. در ضمن، جریان تکفیر از این شبکه‌ها به‌عنوان یک رسانه خبری و اطلاع‌رسانی به کل مردم جهان سود می‌جوید. در این چارچوب می‌توان به تشکیل کمیته‌های هماهنگی در استان‌های سوریه و عراق و فعالیت آنها در فیس بوک اشاره نمود.

به عنوان مثال «کمیته هماهنگی درعا» که تشکیل‌دهندگان آن گروهی از جوانان این منطقه بودند، اقدام به انتقال اخبار جاری این منطقه از طریق فیس‌بوک به مناطق دیگر کرده، آن را در اختیار کاربران قرار می‌دادند تا به نوعی بین متحدان خود هماهنگی ایجاد کنند (دلفانی، ۱۳۹۱: ۲۴) یا صفحاتی از قبیل شبکهٔ اخبار المزة، شبکهٔ اخبار ریف درعا و شبکه اخبار منطقه «المیدانی»، وابسته به شهر دمشق تمام خبرهای منطقه مزبور را پوشش می‌دادند. (همان و مشرق نیوز، ۱۳۹۲). همچنین تیم رسانه‌ای «داعش» زمان حمله به استان «صلاح الدین» و نیز به هنگام تصرف موصل، به گونه‌ای کاملاً حرفه‌ای اقدام به بروز رسانی تمامی اکانت‌های فعال خود در شبکه‌های اجتماعی نمود. این به روز رسانی به حدی بود که به طرفداران خود در سراسر دنیا این پیام را می‌رساند که آنها در حال پیشروی بدون کنترل و محدودیت هستند.

جدول ۳- مقوله‌های فرعی استفاده از کارکردهای شبکه‌ها توسط جریان تکفیر از شبکه‌های اجتماعی

ردیف	مقوله فرعی	مفاهیم	توضیحات
۱	آموزشی	بمب گذاری	نحوه ساخت، نحوه جاگذاری
		جمع‌آوری اخبار	شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات
		ترور	نحوه انجام، نزدیک شدن به هدف
۲	ارتباطی	آموزش عقاید	ترویج و توسعه نظرات
		ارتباط با جاسوسان	برقراری ملاقات، واگذاری مأموریت، دادن آموزش در شبکه مجازی
		هماهنگی	هماهنگی بین اعضای و گروه‌ها
۳	سیاسی و فرهنگی	اعلام مأموریت به نیروها	واگذاری مأموریت به نیروهای تکفیری
		گسترش عقاید	
		ایجاد شبهه در عقاید شیعیان	
		شیعه هراسی	
۴	اطلاع‌رسانی	تبلیغ و گسترش فتواها	
		فعالیت علیه نظام حاکم	غیرمشروع نامیدن نظام حاکم، تبلیغ علیه حاکمان و...
		انجام فعالیت‌های خبر رسانی	

۳- عملیات روانی

جریان تکفیر به منظور تأثیرگذاری بر افکار، احساسات، تمایلات و رفتار گروه‌های دوست، دشمن و بی طرف، اقدامات گسترده‌ای را در شبکه‌های اجتماعی سامان دهی نموده است. این جریان با ایجاد صفحاتی توسط کاربران بویژه افراد مشهور، اقدام به انتشار برخی داستان‌ها و حکایت‌ها می‌نماید (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۱، حمیدی، ۱۳۹۱ و دلفانی، ۱۳۹۱).

بسیاری از این پیام‌ها با استفاده از تاکتیک‌ها و تکنیک‌های عملیات روانی به جای شعور مخاطبان، احساسات و شهامت آنان را هدف قرار می‌دهد (طاهراآبادی، ۱۳۹۳: ۱۶۱) و همین امر باعث تأثیر فوری بر روی مخاطب به خصوص در صحنه نبرد و مخالفان می‌شود، به نحوی که منجر به جلب وی شده یا ترس او را برمی‌انگیزد. از جمله این اقدامات می‌توان به نمایش گسترده فیلم‌های خشن جنایات این گروهک، انتشار اخبار ساختگی و جعلی، بزرگ‌نمایی درباره پیروزی‌ها و فتوحات داعش، و... اشاره کرد که همین امر باعث شد بخش عمده‌ای از ارتش عراق در ابتدای فعالیت این جریان در عراق منفعل شده فرارکنند^۱ (طاهراآبادی، ۱۳۹۳: ۱۵۳).

این در حالی است که همین تصاویر، برخی افراد را به دلیل خصلت‌های بی رحمانه و یا به جهت هماهنگی در عقاید جذب می‌نماید. از دیگر اقدامات این گروهک در چارچوب عملیات روانی، اعلام لیست افراد ترور شده و تحت پیگرد است که در صفحات مربوطه منتشر می‌کنند و از این طریق ضمن جمع‌آوری اطلاعات از افراد لیست سیاه و تکمیل کردن کاستی‌های اطلاعات شان، افراد مزبور را ترور، سپس برای اطمینان منابع خود و نیز اثبات ادعایشان برای مخاطبان، فیلم‌های تهیه شده از ترور این افراد را به نمایش می‌گذارند (حمیدی، ۱۳۹۱: ۱۸ و خبرگزاری فارس، ۱۳۹۱) این گروه‌ها در برخی دیگر از صفحات خود و در قالبی دیگر اقدام به پخش فیلم‌هایی از قبیل برف بازی، کمک به حیوانات و... می‌کنند تا از این طریق با بهره‌گیری از حس انسان دوستانه و... ایجاد محبت در مخاطبان نموده، چهره‌ای دیگر را به نمایش بگذارند یا در همین چارچوب با داعیه دفاع از حقوق بشر و حمایت از اقوام و ملت سنی عراق و سوریه در شبکه‌های اجتماعی (حسینی، ۱۳۹۳) سعی در جذب این دسته از مخاطبان دارند.

۱- در چارچوب موفقیت در جنگ سن تزو مطرح می‌کند، که به نابود کردن دشمن نیازی نیست، بلکه تنها باید میل و رغبت وی را به درگیر شدن از بین برد زیرا از بین بردن شجاعت دشمن به اندازه کشتن نیروهایش مهم و حیاتی است (کارل فون کلازویتس) (یوسفی، ۱۳۹۳)

جدول ۴- مقوله‌های فرعی استفاده از عملیات روانی در شبکه‌های مجازی توسط جریان تکفیر

ردیف	مقوله فرعی	توضیحات
۱	ایجاد رعب وحشت	در مخالفان، عموم برای تسلیم شدن و عدم همکاری با مخالفان
۲	محبت	جذب نیرو، گسترش عقاید
۳	آگاهی	موفقیت‌ها، میزان مقاومت، ایجاد شبهه در عقاید شیعه

ب- اهداف جریان‌های تکفیری و تأثیرات فعالیت آنها بر مخاطبان

تحلیل محتوای فعالیت‌های داعش در شبکه‌های اجتماعی بیانگر آن است که این اقدامات به دنبال هدف‌های تعیین شده دارای پیامدهایی است که برخی از این پیامدها مطلوب این جریان بوده، برخی نیز خارج از مدیریت آنها و نتیجه قهری این اقدامات می‌باشد. از آنجایی که شبکه‌های اجتماعی مجازی در مرزهای جغرافیایی محصور نمی‌شود، لذا حوزه این هدف‌گذاری و نیز تأثیرات این فعالیت‌ها از مرزها عبور کرده، در سه سطح مخاطبان را در میدان و منطقه نبرد، سطح منطقه و جهان را متأثر می‌نماید.

۱- مخاطبان میدان و منطقه‌ای نبرد

جدول ۵- تأثیرات و هدف رفتاری فعالیت گروه‌های تکفیر در شبکه‌ها بر مخاطبان منطقه‌ای

ردیف	تأثیرات	اهداف	توضیحات
۱	ارادی یا خواسته	ایجاد ترس	در عموم، مخالفان و...
		جلب محبت	با نشان داده چهره مثبت و ظواهر اسلام
		کاهش میزان مقاومت مخالفان	نیروهای دولتی، مردم هدف
		ایجاد نفرت نسبت به نظام سیاسی	
۲	غیرارادی یا ناخواسته	افزایش انگیزه و مقاومت اعضا خود	
		ایجاد نفرت علیه جریان	
		ایجاد حس انتقام جویی	
		افزایش مقاومت	افزایش مقاومت مخالفان، مردم و...

۲- مخاطبان فرا منطقه‌ای و جهانی

جدول ۶- تأثیرات و اهداف رفتاری فعالیت گروه‌های تکفیر در شبکه‌ها بر مخاطبان فرامنطقه‌ای و جهانی

ردیف	تأثیرات	اهداف	توضیحات
۱	ارادی یا خواسته	جذب نیرو	در عموم، مخالفان و...
		جذب کمک‌های مالی	به خصوص از وهابیان منطقه
		گسترش عقاید	
		ایجاد نفرت نسبت به مخالفان	با تبلیغ غیرمردمی بودن و... علیه حکومت
		شیعه‌هراسی	با هدف جذب سنی‌ها و...
		ایجاد رعب و وحشت	به‌خاطر عدم حمایت مردم منطقه از مخالفان و...
		جذب حمایت‌های سیاسی	حمایت سیاسی برخی از نظام‌های منطقه
۲	غیرارادی یا ناخواسته	جذب کمک‌های نظامی	با هدف جذب سنی‌ها و...
		ایجاد نفرت و انزجار علیه جریان و تصویرسازی منفی و وحشی معرفی شدن جریان نزد مخاطبان.	فیلم‌های خشن، کشتار کودکان و...
		اسلام‌هراسی	این موضوع بیشتر، پیروان سایر ادیان حاضر در منطقه خاورمیانه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با توجه به اینکه اکثریت مخاطبان در منطقه مسلمان هستند لذا این امر تأثیر کمتری بر ایشان داشته در حالی که در مخاطبان جهانی تأثیرات زیادی به دنبال دارد.
		همدردی با آسیب دیدگان	باعث ارسال کمک به آسیب دیدگان می‌گردد.

نتیجه‌گیری

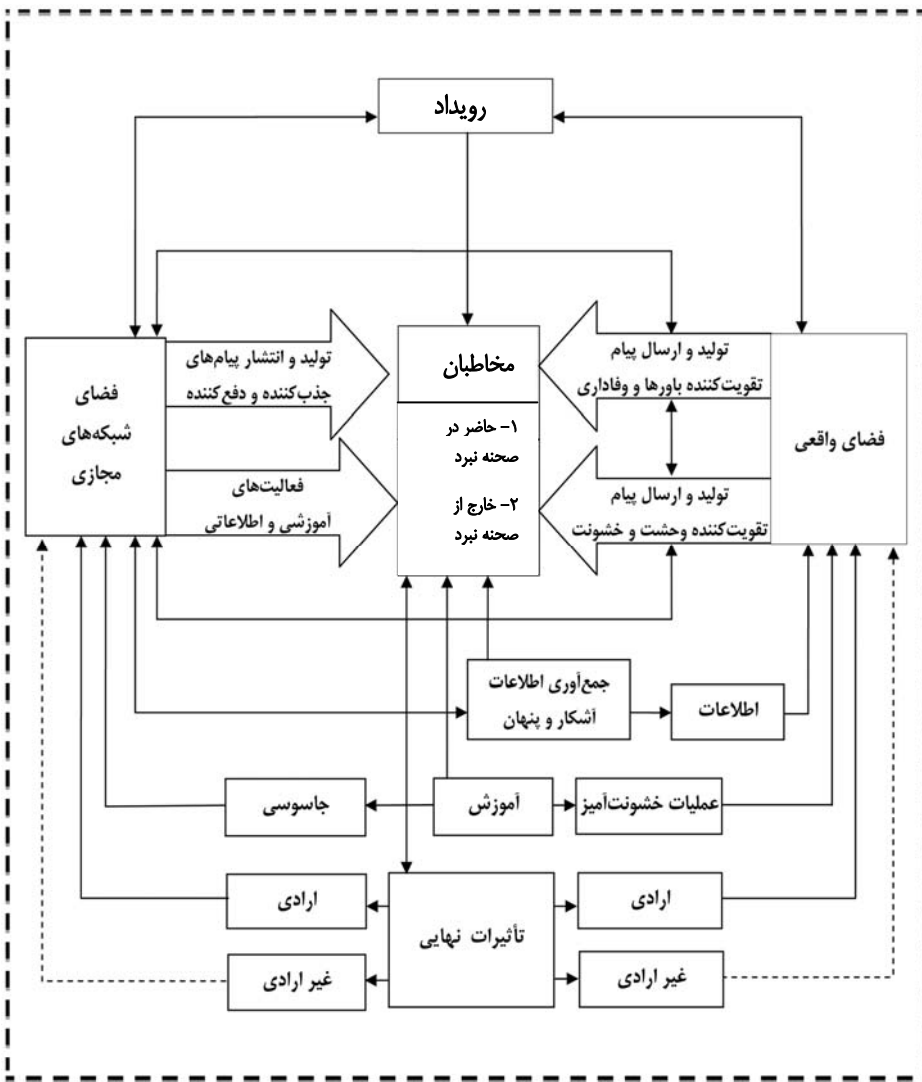
اقدامات اطلاعاتی - امنیتی گروهک‌های تکفیری در دو فضای واقعی و مجازی ساماندهی شده است و هر دو فضا در حمایت و پشتیبانی از فضای دیگر عمل می‌کند. گروهک‌های تکفیری در فضای واقعی اقدام به تولید دو دسته پیام می‌نمایند، برخی از این پیام‌ها موضوعات تفرقه انگیز میان شیعیان و اهل سنت را که توسط برخی از گروه‌های افراطی شیعه و با حمایت سرویس‌های اطلاعاتی غربی بویژه انگلیس کارسازی می‌شود را وام گرفته، تلاش می‌کنند وفاداری بخشی از اهل سنت را جلب نمایند. در کنار این اقدام نمایش تشکیل دولت اسلامی که با خلیفه اداره می‌شود نیز مخاطبانی را جذب می‌کند.

بخش دیگری از تبلیغات این گروهک‌ها معطوف به خشونت و وحشت است که با هدف کاهش مقاومت مخاطبینی صورت می‌گیرد که در حوزه نفوذشان قرار داشته یا قرار است مقاومت شان در مقابل این

گروهک‌ها کاهش یابد. برای دستیابی به این هدف جریان تکفیر اقدام به خلق رویدادهای خشونت آمیز در صحنه عمل کرده، با استفاده از رسانه‌های مختلف بویژه فضای سایبر اقدام به بازتولید و نشر آن در فضای مجازی می‌نمایند. علاوه بر این، فضای مجازی محل مناسبی است که این گروهک‌ها مخاطبین خود را در راستای فعالیت‌های آموزشی و اطلاعاتی مدیریت کنند.

فضای مجازی از جمله شبکه‌های اجتماعی عرصه‌ای است که جریان تکفیر از طریق آن به صورت آشکار و پنهان اقدام به جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز خود از مخاطبان می‌کند و با استفاده از اطلاعات به دست آمده صحنه نبرد خود را نیز مدیریت می‌کند. این اطلاعات در صحنه عمل در اقدامات تهاجمی علیه نیروهای مخالف جریان تکفیر به کار گرفته می‌شود. از طرفی نیز گروهک‌های تکفیری مخاطبان خود را از طریق فضای مجازی آموزش جاسوسی داده، همچنین عملیات‌های بمب گذاری، انتحار و سایر اقدامات خشونت آمیز در صحنه نبرد را نیز به مخاطبان خود آموزش می‌دهند. از مجموع این اقدامات گروهک‌های تکفیری به دنبال تأثیرات دلخواه خود بر مخاطبان هستند، این در حالی است که به طور غیر ارادی نیز برخی نتایج بر اقدامات ایشان مترتب است که چهره خشن این گروه‌ها را به نمایش گذاشته، باعث فاصله‌گیری بسیاری از مخاطبان در صحنه نبرد و خارج از آن می‌شود.

الگوی مفهومی فعالیت‌های جریان تکفیر در شبکه‌های اجتماعی در قالب نمودار زیر قابل ارائه است.

استفاده‌های اطلاعاتی - امنیتی جریان تکثیر از ...

کتابنامه

- امام خامنه (دامت برکاته)، (۱۳۹۳)، بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در «کنگره‌ی جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام ۱۳۹۳/۹/۴
- آستانا، ان. سی و نیرمال، آنجالی (۱۳۸۸)، *مدیریت اطلاعات و امنیت*، علی پیرحیاتی، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشکده اطلاعات
- اسدیپور، مسعود (۱۳۹۱) *کشف شبکه‌های پنهان سایت توئیتر*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی، دوره دوم، شماره ۵، صفحات ۴۰-۱۹
- اسدیپور، مسعود (۱۳۹۲)، *کشف شبکه‌های پنهان کاربران سایت بالاترین*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی، دوره اول، شماره ۳، صفحات ۶۶-۴۷
- امینی، آرمن و سهراب انعامی علمداری (۱۳۸۹) *شبکه‌های اجتماعی مجازی و استراتژی فضای اندیشه ایالات متحده در قبال جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، تابستان ۱۳۸۹
- پیاژه، ژ. (۱۳۷۳)، *پیست مدرنیسم و علوم اجتماعی*، ترجمه محمدحسن کاظم‌زاده، تهران: طرح نو.
- حسینی، حسین، (۱۳۷۲)، *مجموعه مقالات تبلیغات و عملیات روانی*، دانشگاه امام حسین (ع).
- حسینی، حسین، (۱۳۹۰)، *ارتباط اقناعی از آموزه‌های علمی تا یافته‌های علمی*، تهران، دانشکده علوم اجتماعی و فرهنگی دافرتی، ویلیام، (۱۳۷۷)، *تبلیغات و جنگ روانی*، ترجمه حسین حسینی، چاپ دوم، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
- حکیم آرا، محمدعلی، (۱۳۸۴)، *ارتباطات متقاعدگرانه و تبلیغ*، تهران، سمت
- دلفانی، یونس (۱۳۹۱) *تاکتیک فیس‌بوک در تشدید بحران سوریه*، هفته نامه امین جامعه، نیروی انتظامی، شماره ۲۳۳
- روشنی، مرتضی (۱۳۹۳) *فرصت‌ها و تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حمیدرضا لشکریان، دانشگاه امام حسین (ع)
- زاهدی، عمار (۱۳۹۳)، *هدایت جاسوسان توسط گروه‌های تروریستی در فضای سایبر*، تهران، مجموعه مقالات همایش سراسری دانشگاه امام حسین (ع)، جلد سوم
- شاه‌محمدی، عبدالرضا، (تابستان ۱۳۸۲)، *وسایل ارتباطی سربازان اصلی میدان جنگ‌های نوین*؛ فصلنامه پژوهش و سنجش، سال دهم، شماره ۳۴
- شولسکی، آبرام، (۱۳۸۱)، *نبرد بی صدا*، مترجم معاونت پژوهشی، انتشارات دانشکده امام باقر (ع)، چاپ اول

صفوی، یحیی و همکاران (۱۳۹۲) *تحلیل تاثیر کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سازماندهی سیاسی فضای انتخابات ریاست جمهوری ایران*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی، سال دوم شماره ۶ صفحات ۱۲۶-۱۰۱

طاهرآبادی، علی (۱۳۹۳) *عملیات روانی داعش در فضای مجازی*، مجموعه مقالات ردپای پنهان داعش، انتشارات امام علی (ع)

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۲ الف)، «*دو جهانی‌شدن‌ها و آینده جهان*»، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۶۹-۷۰، خرداد و تیر ۱۳۸۲، ص ۱۵-۲۸.

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۲ ب)، «*دو جهانی‌شدن‌ها و جامعه جهانی اضطراب*»، نامه علوم اجتماعی، جلد ۱۱، شماره ۲۱، مهر ۱۳۸۲، ص ۱۴۳-۱۷۴.

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۲ ج)، «*دو جهانی‌شدن‌ها و هویت‌های همزمان آینده*»، در کارگاه علمی آینده‌اندیشی... ارائه شده است که در وبسایت جامعه اطلاعاتی ایرانی قابل دسترسی است: <http://iranwsis.org>

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۲ الف)، *دو جهانی‌شدن‌ها و آینده جهان*، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۱۸. عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۳)، *فناوری همزمان ارتباطات و دوفضایی‌شدن فرهنگ*، دیدگاه، شماره ۱. عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۳)، *تکنولوژی همزمان ارتباطات و دوفضایی‌شدن فرهنگ*، فصلنامه جامعه‌شناسی دیدگاه، سال اول، بهار و تابستان

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۹ الف)، *مطالعات انتقادی استعمار مجازی آمریکا: قدرت نرم و امپراتوری‌های مجازی*، تهران: امیرکبیر.

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۸۹ ج)، *پایان آمریکا مرکزی: نهضت بیداری اسلامی و جریان معکوس سلطه جهانی*، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای،

عاملی، س. ر. (۱۳۹۰)، *مطالعات جهانی‌شدن: دوفضایی‌شدن‌ها و دو جهانی‌شدن‌ها*، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) و مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

عاملی، سید سعید رضا؛ صبار، ش؛ رنجبررمضانی، م. (۱۳۸۷ ب)، *مطالعات تلفن همراه: زندگی در حال حرکت*، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) و مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

عاملی، سید سعید رضا. (۱۳۸۹ ب)، *فضای مجازی و جنگ نرم در گفت‌وگو با سعیدرضا عاملی*، مدیانیوز، قابل دسترسی در وبگاه:

<http://www.medianews.ir/fa/04/07/2010-social-networks.html>

عاملی، سید سعیدرضا (۱۳۸۹)، *مطالعات انتقادی استعمار مجازی آمریکا قدرت نرم و امپراتوری‌های مجازی*، تهران، انتشارات امیرکبیر

عاملی، سید سعیدرضا (۱۳۹۳) *دوفضایی شدن و چندلایه‌ای شدن قدرت: ریاضی‌سازی قدرت*، مجموعه مقالات همایش سراسری دانشگاه جامع امام حسین(ع)

قربانی، رضا و والی، مینا (۱۳۹۰) *فیس‌بوک: عرصه عمومی «بررسی انتقادی شبکه اجتماعی فیس‌بوک»* - مجموعه مقالات همایش شبکه‌های اجتماعی مجازی و فضای سایبر-حفا قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیاء (ص) - تهران

کاستلز، مانوئل، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ* (جلد ۱، ظهور جامعه شبکه‌ای)، ترجمه احد علیقلیان، افشین خاکباز، حسن چاوشیان؛ ویراسته علی پایا. تهران: ۱۳۸۵، طرح نو، چاپ پنجم

کاستلز، مانوئل، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ* (جلد ۲، قدرت هویت)، ترجمه احد علیقلیان، افشین خاکباز، حسن چاوشیان؛ ویراسته علی پایا. تهران: (۱۳۸۵) طرح نو، چاپ پنجم

لشکریان، حمیدرضا و مرتضی روشنی (۱۳۹۱) *عملیات روانی و تغییر رفتار در شبکه اجتماعی مجازی فیس‌بوک با تأکید بر عوامل و منابع پنهان*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی، دوره اول، شماره ۴، صفحات ۱۴۰-۱۲۵

محسنیان‌راد، مهدی، (۱۳۷۸)، *ارتباط‌شناسی؛ ارتباطات انسانی (میان فردی، گروهی، جمعی)*، تهران، سروش.

مرکز تحقیقات اسلامی سپاه (۱۳۷۸)، *اصطلاحات نظامی در فقه اسلامی*

موسوی پور، سیدمحمدصادق (۱۳۸۹) - *آشنایی با اصطلاحات رایج در شبکه‌های اجتماعی* - فصلنامه ره آوردنو. - سال نهم - شماره ۳۱ (پیاپی ۴۸)

ولیدی، محمدصالح (۱۳۷۱)، *حقوق جزای اختصاصی، جرایم بر ضد امنیت و آسایش عمومی*، جلد ۳، انتشارات غروب، تهران

ویلیامز، مارک، ۱۳۷۹ *«بازاندیشی در مفهوم حاکمیت: تأثیر جهانی شدن بر حاکمیت دولت»*، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۵۶-۱۵۵.

یوسفی، جعفر (۱۳۹۳) رساله دکتری «ماهیت و ابعاد عملیات روانی دشمن علیه سپاه پاسداران انقلاب

اسلامی و آرایه راهبردهای مقابله» استاد راهنما حسین حسینی، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
خبرگزاری فارس (۱۳۹۱) *نقش «فیس‌بوک» در بحران سوریه*، گروه بین الملل / حوزه خاورمیانه، شماره:

۱۳۹۱۰۸۰۲۰۰۱۲۷۸

خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳، *جنگ روانی داعش و ضرورت جهاد رسانه‌ای*، شماره: ۱۳۹۳۰۳۳۱۰۰۱۴۶۳
تاریخ ۹۳/۰۴/۰۱
داعش جایگاهی بین شیعیان و اهل تسنن عراق ندارد / سیدباقر حسینی در گفت‌وگو با خبرنگار
پارلمانی خبرگزاری ایسنا / کد خبر ۹۳۰۳۳۰۱۶۴۳۶
دولت بهار: *عضوگیری القاعده از طریق فیسبوک و یوتوب* / دولت بهار به نقل از گلوبال پست / کد
خبر: ۵۱۱۱
مالکی، محمد ۱۳۹۳ خبرگزاری ایسنا، کد خبر ۹۳۰۶۲۶۱۵۴۱۴ چهارشنبه ۲۶ شهریور ۱۳۹۳
قتل عام ۴۸ نفر به جرم تماشای بازی فوتبال / باشگاه خبرنگاران / کد خبر: ۴۸۷۷۰۹۹

Held , Danicl. (1999). *Glolal Tnanakarmation*. Ztamland: Ztandand Univencity
Pnead
Castelle. Manael. (1998). *The Network Jaliety*. Londen. Bbackwell
Ameli, S. R. (۲۰۰۲). *Globalization, Americanization and British Muslim
Identity*. London: ICAS Press
Scott, John(2004), *Social Network Analysis* (London: Sage Publication,2004)
Loch k. Johnson(2011), *Handbook of Intelligence studies*, Routledge , New
York

